

ДОПРИНОС ПРОФЕСОРА ДР М. БАРТОША ТЕОРИЈИ МЕЂУНАРОДНОГ ПРИВРЕДНОГ ПРАВА

Међународно привредно право је изборило своје место као посебна научна дисциплина. Наравно, као свака нова појава и појава Међународног привредног права изазвала је низ опречних схватања у правној литератури и међународној привредној пракси. Пре свега извесни правни писци су постављали питање да ли се може говорити о посебној грани права, а затим ако може шта би био предмет проучавања и какав би био метод проучавања ове правне материје. (1) Супротно томе, други правни писци заступају становиште да је међународни привредни живот неминовно наметнуо потребу изучавања ове правне материје и то као посебног предмета правних студија. (2) Опседнути досадашњом устаљеном поделом правних материја која се дефинитивно на европском континенту у правној науци формирала у XIX веку и првих деценија XX века, правни писци су били у недоумици где би ову нову материју требало сврстати. Полазећи од критеријума субјеката (3) који редовно припадају различитим суверенитетима, као и то да су за настанак, развитак и престанак тих привредних односа заинтересоване најмање две државе (4) сматрало се за логично да се ради о једном посебном делу међународног јавног права. Не може се пренебрећи чињеница да је улога државе у тренутку настајања ове гране права — крајем другог светског рата, била у привредном животу свих земаља света превасходна. Стога у почетној фази развитка — настанку Међународног привредног права може и бити говора о једном специфичном делу Међународног јавног права. Међутим, живот је ишао својим током. У међународне привредне односе не ступају само државе као носиоци суверених овлашћења, већ се све више појављују привредне организације, предузећа, групације привредних предузећа, привредна и по-

(1) G. Schwarzenberger: *Principes et règles du droit international économique*, Université de Paris, 1956, стр. 7; Е. Т. Усенко: *Форми регулириванија социјалистическо међународново разделенија труда*, Москва, 1965, стр. 57; М. М. Богуславскиј: *Правовоје регулириваније међународново хозјајственове права*, Москва 1970.

(2) C. Schmitthoff: *The export trade*, London, 1955, стр. 6; Ph. Kahn: *La vente commerciale internationale*, Paris, 1961, стр. 20 и 21.

(3) Marcel Merle: Појам „међународних односа“, Југословенска ревија за међународно право, бр. 1—3/1967. стр. 2—4.

(4) Marcel Merle: *op. cit.*, стр. 6—9.

словна удружења, међународне опште и регионалне привредне организације и сл. ⁽⁵⁾ У циљу јачања свог економског положаја и утицаја, као и заштите интереса, те велике привредне групације или поједине крупне светске фирме стварају читаву мрежу пословних филијала и представништава у низу земаља. ⁽⁶⁾ Нема сумње да оваква моћна привредна организација има одређени утицај не само на привредне односе, него она утиче и на политичке односе, па и правне односе, правно регулисање у разним земљама. Отуда и схватање да се ситуација толико изменила да можемо говорити о праву међународних трговаца које би било независно од домаћег, територијалног права. ⁽⁷⁾ Наравно не би требало запасти у ту другу крајност. Знамо да су све гране права узајамно зависне и да се допуњују и у одређеном смислу сучељавају. То је често ствар конвенције и питање рационалне поделе правне материје у конкретним животним околностима у одређеним земљама. Истина развој међународних привредних односа и њихово регулисање на међународном плану дају све више за право онима који се залажу да међународно привредно право буде посебна правна материја.

Упоредо са овим одвајањем од међународног јавног права, намеће се потреба за извесним разграничењем од међународног приватног права. Неоспорно да је међународно приватно право најсроднија правна материја међународном привредном праву. Та сродност потиче отуда што се и у једном и у другом случају ради о правним односима са елементом иностраности. Међутим, међународни привредни односи се не могу подвести под правила међународног приватног права. Стога што су правила међународног приватног права увек везана за одређени суверенитет и аутономија воље странака у одговарајућим приватним односима је потчињена у принципу територијалним законима. Супротно томе правила међународног привредног права, а што ће бити све више у будућности, су претежно међународна материјална правила — било да се ради о писаним или обичајним правним правилима, у доброј мери и императивне природе и имају опште међународно обележје. То значи да ће се правила међународног привредног права, у принципу применити независно од низа домаћих правних норми које регулишу сродну или исту правну материју у домаћем правном систему. Ово начело ће се увек применити изузев када је у питању повреда јавног поретка одређење земље или повреда међународног јавног поретка а о чему би могло бити посебно речи. То значи, уместо да се проучава питање које ће се од различитих територијалних права или закона применити, односно који ће орган бити надлежан за расправљање спорног случаја, у присуству смо проучавања и примене,

(5) *Marcel Merle*. op. cit., стр. 3. Истиче — „Ради се пре свега о корацима које чине представници заинтересованих група: велика предузећа не делају само унутар граница једне државе. Она напротив настоје да прошире свој утицај вршећи надзор над изворима сировина и над пијачама индустријских производа.“

(6) На пример: поједине велике светске фирме имају по бипс од стотину филијала и представништва и та њихова пословна мрежа обухвата све светске метрополе и важније привредне центре.

(7) *Ph. Kahn*: op. cit., стр. 36.

углавном, униформних међународних правила која регулишу међународне привредне односе. Неопходно је истаћи да се ради о једној синтетичкој правној дисциплини која користи поред сопствених извора и остале изворе права и начела за боље проучавање и регулисање врло сложених међународних економских односа. У првом реду ту и долазе одређена начела и правила Међународног јавног права и Међународног приватног права. Поред ових извора и начела, одређене правне оквири и претпоставке за Међународно привредно право стварају и домаћи прописи. У првом реду то су домаћи привредни, финансијски, царински и девизни прописи. Ови прописи одређују крајње границе до којих може да се креће слобода уговарања и примена међународних правила, а да се не угрози јавни поредак одређене земље. Истина, у међународној привредној пракси, позивање на јавни поредак је знатно ређе, него што је то случај када се ради о другим приватним, а посебно статусним односима.

Међународни робни промет регулишу врло различити извори права. Међутим, њихов циљ је без обзира на порекло јединствен — а то је да се правно регулише економски промет у међународним размерама. У тој области професор др Милан Бартош дао је значајан допринос упућујући на потребу изучавања правила која регулишу међународне трговачке односе као јединствене правне целине. Професор др М. Бартош је истакао да се дуго сматрало, кроз цео XIX и почетак XX века да су материјална и колизиона правила националних права садржана у грађанским и трговачким законима једини извори за регулисање свих односа са елементом иностраности, укључујући и послове робног промета. Међутим, упоредо са дубоким променама после два светска рата, Међународно приватно право у односу на регулисање облигационих односа са елементом иностраности постепено губи значај. Професор М. Бартош је први у нас писао о овој промени и утврдио да су промене у оквиру националних права и посебно промене у светској економској политици утицале да правила међународног приватног права више нису довољна (онаква каква су то била до сада) за регулисање облигационих односа са елементом иностраности. (8) Тако професор М. Бартош између осталог утврђује: „Међународно приватно право и његове класичне норме одговарале су XIX веку, када је европска буржоазија извршила ренесансу Римског права и уједначила не само основне институције грађанског и трговачког права, него је овај систем свуда добио исте тенденције развика. Отуда су и права у сукобу, чије сукобе је имало да реши Међународно привредно право, добила један одређени вид и сукоби су између њих уколоњени или умањени. Постојеће разлике су углавном биле разлике детаља а не разлика правних цивилизација”. (9) Професор Бартош је истакао да је некадашње свођење међународних односа на уговор о куповини и продаји и углавном поморски транспорт, превазиђено и данас више не одговара стању ствари. Већ од средине XIX века указала се потреба да се систем међународних обрачуна и плаћања унифицира и да се створе униформне

(8) Др Милан Бартош: Криза међународног приватног права, Архив за правне и друштвене науке, Београд, 1938, бр. 6, стр. 486.

(9) Др Милан Бартош: *Op. cit.*, str. 486—487.

конвенције о меници и чеку. Поред тога што су одржане конференције за униформно међународно приватно право (Хашке конвенције) на прелазу из XIX у XX век осетило се да тзв. приватно међународно поморско право тражи непосредна униформна правила која се неће ослањати на различите системе територијалног права. Он се одвојио од Хашких конвенција о сукобу закона и створен је систем Бриселских конвенција који се стално обогаћује и допуњује. Из дана у дан све гране међународног саобраћаја потчињавају се све већем броју униформних прописа. Уместо да ти прописи зависе од националних, јавља се један нов правни феномен — општа тенденција националних законодавстава да се у свим материјама које добијају међународни аспект, национални прописи прилагођавају утврђеним међународним униформним правилима (10)

Термин Међународно привредно право раније није био уобичајен. Тек последњих 30 година у правној литератури се наводи термин „Међународно трговачко право“. У настојању новог предмета питање назива има посебан значај. На том плану проф. М. Бартош припада заслуга што је још као млади правни писац проучавајући материју трговачког права у међународним односима запазио да се ради о скупу правних норми које би требало назвати посебним термином. Тако је још 1927. године једно од својих првих дела објавио под насловом „Међународно трговинско право“ — *«Droit International Commercial»*. (11) Истина у то време пре 45 година, професор М. Бартош се није могао залагати за издавање Међународног привредног права у посебну правну дисциплину. Практично тада није ни било никакве поделе у пракси, па ни у правној теорији није се могло вршити неко издавање. (12) Међутим, проф. др М. Бартош је далековидо оценио одређену особеност ове материје која у међународном праву настаје. Тако се у наведеном раду истиче да наслов није изабран као назив

(10) др М. Бартош: Преговор за књигу др Радомира Буровића Међународно привредно Београд, 1970. стр. IV.

(11) Milan Bartoche: *Exposé du Droit International Privé notamment du DROIT INTERNATIONAL COMMERCIAL, Paris 1927, p. 308, p. 6—8.* »Nous avons dit que ces relations des souverainetés ne se distinguent pas des relations de ces mêmes souverainetés à propos de la réglementation des rapports de droit civil entre les particuliers. D'où nous sommes obligés de constater que les méthodes et les doctrines directrices y sont mêmes qu'en Droit International Privé, si on considéra dernière science (ce qui est une conception fautive), comme une discipline réservée à la réglementation des relations en droit civil. Dans ce sens les savants Ludwig von Bar (i) Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts, Hannover, 1889, II Band) et F. Surville (Cours élémentaire de Droit International Privé, Paris, 1925, édition VII) ont déjà consacré des chapitres spéciaux au Droit Commercial dans leurs systèmes respectifs de Droit International Privé. Une vérité incontestable est que c'est dans la matière du Droit Commercial que se présentent la plupart des rapports de droit ou la souveraineté d'un seul Etat ne suffit pas à leur donner la solution désirée. Cette réalité a eu beaucoup d'échos et de conséquences quant à la réglementation du Droit International Privé, et notamment dans ses applications aux rapports juridiques de Droit Commercial.»

(12) У наведеној студији проф. Бартош истиче мисао која ће бити касније значајна за формирање предмета међународно привредно право — да се испољавање суверене јавне моћи знатно јаче осећа у материји трговинских односа, него у цивилним односима уопште. Без обзира што ово суверенс испољавање јавне моћи има исти карактер — посредно утиче на односе између појединаца ипак то испољавање има различите последице. Сматрамо да је ово испољавање имало пресудан утицај на развој међународног привредног права.

правне дисциплине, ни гране научне дисциплине. Под тим називом се хтела обухватити серија решења међународног приватног права, која чини целину и недељивост. С друге стране ради се и о серији тешкоћа које се срећу у међународном приватном праву у односима различитог суверенитета држава поводом регулација односа трговинског права између појединаца. Услед појачаног утицаја суверенитета државе у материји трговинског права, а где суверенитет само једне државе није довољан да да жељено решење, настају одребене последице у погледу регламентације међународног приватног права. То се нарочито одражава у његовој примени на правне односе трговинског права. У вези са тим проф. М. Бартош је и објаснио у наведеној студији зашто је дошао на идеју да наслов рада буде „Међународно трговинско право“ (*Droit International Commercial*).

Убрзани развој међународних економских односа неминовно је морао довести до одребене правне надградње — до формирања и развика међународног привредног права. Међутим, посебан значај за развој одређеног предмета и научне дисциплине има баш благовремено уочавање одребене појаве и њено објашњење. Истина, назив ове правне материје није сасвим устаљен у правној литератури. Исто тако и под истим називом се увек не схвата иста материја. У извештају Генералног секретара Уједињених нација о прогресивном развоју права међународне трговине који је упућен Генералној скупштини УН, међународно трговачко право се дефинише: „као скуп правила којима се уређују трговачки односи приватно правне природе, а који укључују различите земље“. (13) Даље у истом извештају наводе се следећи примери правних области које се убрајају у међународно трговачко право: а) међународна куповина и продаја, б) вредносни папири и банкарски комерцијални кредити, в) право које се тиче вршења пословних активности у међународној трговини, г) осигурање, д) транспорт робе (поморски, речни, ваздушни, друмски, железнички и на унутрашњим водама). Ђ) индустријска својина и ауторско право, е) трговачка арбитража. С правом је истакнуто да ова дефиниција, која је дата за потребе Генералне скупштине Уједињених нација не обухвата међународне трговинске односе у целини, а посебно оне који имају и јавно-правни карактер. (14) Понекада се терминологијски грешки и у другом смислу, па се ова правна материја назива „Међународно економско право“. Међутим, и то би непотребно стварало забуне, а нарочито у нашој литератури, и уводило терминологију економских наука у већ рашчишћене правне појмове и правну терминологију.

Термин „међународно привредно право“ је потребно нешто детаљније објаснити. Истакли смо да су међународни економски односи предмет регулација ове правне дисциплине. Утврдили смо да један међународни однос привредног карактера постоји не само у случају економских односа међу државама, већ када су у питању пословни односи и других субјеката привредног права, појединих трговаца, трговачких друштава,

(13) Др Александар Голдштајн: Међународно трговачко право — Конвенције, правила, опћи увјети пословања, Загреб, 1970, стр. XI.

(14) Др Александар Голдштајн: *op cit.*, стр. XII.

привредних удружења и групација из различитих држава. У савременим условима међународне размене роба и услуга ови односи су толико испреплетани да је немогуће правити оштру разлику када се ради о приватном, а када о односима јавно-правног карактера. Стога термини „међународно јавни“ и „међународно приватни“ више нису довољни да обухвате једну масу изузетно значајних и правно испреплетаних међународних економских односа. Посред тога ти односи су врло често регулисани аутономним изворима међународног трговинског права, а не правилима и прописима националних држава. Ради тога је за одређивање термина потребно узети не само један субјективни критеријум — лица у питању, која учествују у међународном односу, већ и карактер тога односа. Ако тај однос по својој суштини и садржини представља међународни економски однос, привредни однос међународног карактера (међународну размену роба, вршење услуга у међународном промету, међународни транспорт, међународни трансфер новца и осталих вредности) онда се ради о једном посебном предмету без обзира ко је субјект у тим односима (држава, јавноправна установа, привредна организација, трговачко друштво или трговац појединачно), а то је предмет који регулише нова правна дисциплина — Међународно привредно право. Наравно, када се детаљније проуче међународни економски односи као предмет регулисања ове правне дисциплине добија се потпунија дефиниција овог предмета правних студија. Међутим, услед циља и карактера овога рада у то питање нећемо улазити.

Правила која регулишу послове и правне односе са елементом иностраности који из њих настају често се и у литератури и у пракси називају термином „међународно пословно право“ (*International Business Law*). Тај назив у свему обухвата оно што представља посебни део Међународног привредног права. Нема разлога да се и овакав назив који је већ у извесном смислу за део ове правне материје постао општи не прихвати и у нашем праву. Стога ћемо овај термин као краћи и прецизнији од термина посебни део међународног привредног права моћи да користимо у свим приликама када се буде радило о посебном делу предмета.

Допринос проф. М. Бартоша је значајан за настанак ове нове правне дисциплине у науци међународног права не само у југословенској науци него у светским размерама. Можемо бити поносни што је наш правник и професор један од првих ⁽¹⁵⁾ који је уочио потребу одређеног разликовања и указао на извесне особености у којима је међународно привредно право настајало и на услове који су утицали на развој ове правне дисциплине, а затим дуги низ година пратио њен развој. Стога смо желели да у богатом научном мозаику научног дела професора Милана Бартоша укажемо на један детаљ који много значи за савремену науку међународног привредног права и у нас и у свету.

Др Радомир Буровић

(15) Тек следеће године — 1928, појавило се дело јапанског писца М. Исхизакија: *Le droit corporatif international de la vente de soies*, Paris, 1928, у три тома о међународном професионалном праву куповине и продаје свиле.

РЕЗЈУМЕ

Вклад профессора М. Бартоша в теорию международного хозяйственного права

Автор рассматривает вопрос зарождения международного хозяйственного права в качестве научной дисциплины. Он особо выделяет, что проф. М. Бартош еще в 1927 году одну из своих первых работ назвал „Международное торговое право“ (Droit International Commercial). При этом он еще в то время указал на необходимость более подробного изучения „серии правовых вопросов“, относящихся на торговые отношения в международном обращении. В 1938 году в одном из своих трудов проф. М. Бартош настаивал на тщательном изучении данной юридической материи, так как, по его мнению, рамки международного частного права стали тесными.

Определяя международное хозяйственное право в качестве — научной юридической дисциплины, автор пытается дать объяснение содержания и методов ее регулирования в современных условиях.

В заключении автор приходит к выводу, что югославская юридическая наука и практика могут гордиться тем, что их юрист и профессор был в числе первых, усмотревших необходимость более определенного разграничения и указавших на известные особенности, в которых формировалось и развивалось международное хозяйственное право.

SUMMARY

Professor Milan Bartoš' Contribution to the Theory of International Economic Law

The author is considering the question when the international economic law was acknowledged to be a scientific discipline. He points out that Professor Bartoš, as early as 1927, entitled one of his first papers — studies: »International Commercial Law« (Droit International Commercial). He indicated then the need of a more thorough study of a »series of legal issues« bearing on the commercial relations in the international trade. Later, in 1938, in another paper Prof. Bartoš pleaded for a special study of this matter, for in his opinion the frames of the international private law proved inadequate.

The author tries, by giving the definition of the international economic law as a scientific legal discipline, to explain the matter and method of its regulation in the modern situation.

The author concludes that the Yugoslav jurisprudence and practice may be proud that one of our jurists and professors was the first to note certain differences and to indicate certain peculiarities under which the international private law was formed and developed.

RÉSUMÉ

Contribution du professeur Milan Bartoš à la théorie du droit international économique

L'auteur traite la question de la naissance du droit international économique en tant que discipline scientifique. Il a souligné que dès l'année 1927 le professeur Bartoš a intitulé une de ses premières études le Droit international commercial. Dès cette époque il a attiré l'attention sur la nécessité de l'é-

tude détaillée »d'une série de questions juridiques« qui se rapportent aux relations commerciales dans le trafic international. Plus tard, en 1938, dans un autre travail le professeur Bartoš recommande vivement l'étude spéciale de cette matière juridique car, à son avis, les cadres du droit international privé se sont avérés insuffisants.

En donnant la définition du droit international privé en tant que discipline scientifique l'auteur a essayé d'expliquer l'esprit et la méthode de sa réglementation dans les conditions contemporaines.

En donnant la définition du droit international privé en tant que discipline juridique yougoslave peuvent être fières que notre juriste et professeur a été l'un des premiers qui s'est rendu compte de la nécessité de la discrimination déterminée et qui a attiré l'attention sur certaines particularités dans lesquelles s'est formé et développé le Droit international économique.